

О. І. Настіна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ТА ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ МЕЖОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

У статті проведено дослідження медіації як способу вирішення земельних спорів щодо меж земельної ділянки. Медіація розглядається як альтернатива судовому захисту прав на землю та як ефективний механізм примирення сторін.

Ключові слова: конфлікт, медіація, вирішення земельних спорів.

В статье проведено исследование медиации как способа решения земельных споров относительно границ земельного участка. Медиация рассматривается как альтернатива судебной защите прав на землю и как эффективный механизм примирения сторон.

Ключевые слова: конфликт, медиация, решение земельных споров.

The article is research the mediations as a way of the decision land dispute concerning border the land plot. The mediation is alternative of judicial protection of land law and effective mechanism of reconciliation.

Keywords: conflict, mediation, solution of land disputes.

Забезпечення принципу верховенства права, гарантій реалізації земельних прав часто пов'язують зі здійсненням правосуддя та дієвістю судової влади. Однак, у цій сфері сучасні земельно-правові норми не виконують свою регулюючу функцію. Судова система у переважній більшості знаходиться у кризовому стані: корумпованість, хабарництво, невиконання судових рішень, втрата довіри до правосуддя. Поглибленню таких процесів сприяє нестабільне соціально-економічне та політичне становище в Україні.

Саме земельний конфлікт, його загострення призводить до виникнення земельних спорів. В переважній більшості юрисдикційні органи своїми рішеннями не можуть задовольнити сторін земельно-правового межового спору, і тому не відбувається необхідного захисту земельних прав. Вирішити проблему може позаюрисдикційна практика. Для ефективного вирішення конфлікту не потрібна його нормативно-правова класифікація, достатньо характерних ознак, які компетентний орган може визнати прийнятними для порушення відповідної процедури, альтернативній судовій.

Актуальність теми обумовлена недосконалістю чинного процесуального законодавства, відсутністю єдиної практики розгляду земельних спорів, збільшенням кількості звернень за захистом до судових органів у так званих «межових спорах». Виникненню нових видів земельно-правових конфліктів та збільшенню відповідних судових позовів протистоїть відсутність дієвих механізмів позасудового та альтернативного захисту земельних межових спорів.

Підняте проблемна питання у своїх наукових роботах досліджували такі вітчизняні учені-правознавці як Г.О. Аксеньюк, В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, Д.В. Бусуйок, Л.О. Бондар, Ю.О. Вовк, А.П. Гетьман, В.К. Гуревський, В.М. Єрмоленко, І.О. Іконицька, Т.В. Ковальчук, Т.О. Коваленко, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, Л.В. Лейба, Н.Р. Малишева, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.М. Пашенко, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга, В.З. Янчук та ін.

У результатах дослідження правового регулювання земельних спорів Л.В. Лейба обґрунтовує, що для вирішення земельних спорів можуть бути застосовані юрисдикційна й неюрисдикційна форми захисту; остання – це захист суб'єктивного земельного права самостійними діями конкретної особи без звернення до державних чи інших уповноважених органів [1]. Саме неюрисдикційні (альтернативні) способи захисту земельних прав, відносно самосійні способи захисту громадянами сьогодні є нерегульованими з боку законодавства та залишаються малодослідженими у науці.

З розвитком науки земельного права доктринальні погляди на природу земельних спорів мають різний зміст. Так, під земельними спорами в земельно-правовій доктрині розуміють спори (конфлікти), що виникали між громадянами, підприємствами, установами та організаціями з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками [2].

Беручи за основу предмет спору, розрізняють три групи спорів: 1) власне земельні спори; 2) майнові спори, пов'язані із землею; 3) спори щодо оскарження рішень і дій органів влади у сфері регулювання земельних відносин [3]. Визнаючи земельні юрисдикційні правовідносини складовою гарантій прав на землю науковців вказують, що судовий захист земельних прав є найбільш кваліфікованим й універсальним способом захисту прав і свобод суб'єктів, хоча й містить певні недоліки [4]. Сьогодні, аналізуючи судову статистику та практику у межових земельних спорах, з такими висновками навряд чи можна погодитись.

Переважна частина наукових досліджень резюмують, що всі земельні спори є різновидом правових конфліктів. Визначальною ознакою таких спорів вважається те, що вони прямо чи опосередковано стосуються земель у межах території України, земельної ділянки, її частини чи прав на неї, у тому числі на земельну частку (пай).

Земельний конфлікт визначається як форма максимального загострення соціальних протиріч, пов'язаних із земельними та іншими правами, які проявляються в зіткненні різних соціальних суб'єктів, що призводить до можливості виникнення земельних та інших спорів, урегулювання яких вимагає спеціальних правових механізмів [1]. Для розуміння причин виникнення межових земельних спорів важливо пам'ятати, що юридичний конфлікт є різновидом соціального конфлікту, в основу якого покладено підсвідоме протиріччя особистості людини, протилежність поглядів, інтересів, потреб тощо. Саме особливості сприйняття людиною навколишнього світу, ідентифікації себе як частини соціуму, внутрішні протиріччя окремих індивідів призводять до протиборства з оточуючими та зародження конфлікту.

Вказують, що правові конфлікти є проявом ідеологічної різноманітності і є результатом протиріч щодо застосування норм права, порушення прав і свобод людини, тлумачення правових норм. [5]. Ці причини, які в першу чергу мають психологічне підґрунтя, призводять цілком прагматичних наслідків – зародження і розвитку конфліктів, що може набувати різних форм їх проявів.

У випадках загострення конфлікту, потенційної чи явної небезпеки шкоди власним інтересам, люди намагаються вирішити правові конфлікти. Коли різні, в тому числі й мирні способи, якщо такі мали місце, не дали позитивного результату, намагаючись вирішити правові конфлікти, люди вдаються до юридичних технік їх розв'язання. І саме у момент прийняття рішення як позбутись негативного для себе становища, захистити себе, своє право, свою власність людина обирає найефективніші, з її точки зору, способи вирішення конфлікту.

У який же спосіб найефективніше вирішити межовий земельний спір? Норми статті 158 Земельного кодексу України вказують на те, що органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів уповноважені розглядати та вирішувати лише окремі види земельних спорів. Відповідно до ч.2 ст.124 Конституції України до відання суду віднесений розгляд усіх спорів, що виникають у сфері земельних правовідносин, передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Так, переважна більшість правозахисників та адвокатів радять своїм клієнтам активно звертись до суду у випадку наявності чи зародження спорів задля «втягування» сторін у довготривалі і витратні судові процеси. На наше переконання необхідно відходити від усталеної практики направляти учасників в першу чергу межових спорів задля вирішення правового конфлікту до судових органів; натомість запроваджувати позасудові, альтернативні судовим, інші, можливо більш дієвіші способи розв'язання правових проблем.

Сьогодні межові спори є найпоширенішими в Україні серед інших земельних спорів. Однак судові способи їх вирішення у своїй більшості є

неефективними, такими, що не задовольняють сторін спору, адже не вирішують сам конфлікт, що виник між сторонами; в першу чергу спір вирішується у рамках правозастосування. Аналіз тематичних справ Єдиного державного реєстру судових рішень теж дає негативну статистику: в середньому у 2013 році з 14 порушених проваджень по межових спорах у місцевих судах лише один позов задоволений повністю чи частково [6]. Цікаво, що останні соціологічні дослідження оцінки рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів (зручність у користуванні послугами суду, робота суддівського апарату, канцелярії тощо) вказують на покращення цього адміністративного юрисдикційного сервісу [7]. Разом з тим судова статистика у порівнянні 2011 та 2012 років вказує на щорічне зменшення звернень за захистом до органів правосуддя: кількість справ та матеріалів цивільного судочинства, що надійшли до місцевих та апеляційних судів представлена у негативній динаміці до 19 % [8]. Все це свідчить про неспроможність судової системи забезпечити виконання покладених на неї функцій в частині межових земельних спорів.

Нажаль, поки що в Україні не розвинена система позасудового вирішення правових конфліктів, а судочинство у межових земельних спорах фактично є без дієвим. Однак, люди, особливо у сільській місцевості, призвичаїлись до того, що сусідські межові війни закінчують гучним судом, де конфлікт не вирішується, а загострюється ще більше в результаті громадяни вдаються до так званого «самозахисту», подекуди з вилами в руках. В сучасних реаліях нормативно визначена процедура судочинства не забезпечує реалізацію правового механізму вирішення переважної більшості земельних спорів, адже не забезпечує оперативність і не вирішує правовий конфлікт. Натомість у більшості розвинених країн конфліктуючі сторони дедалі частіше звертаються до процедур медіації як до альтернативи судового вирішення спору.

Під медіацією розуміють посередництво у досягненні порозуміння між сторонами конфлікту. Медіацією називають процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна третя сторона – медіатор

(посередник), який веде переговорний процес, вислуховує аргументацію обох (або кількох) сторін щодо суті спору, дає кваліфіковані поради і активно допомагає сторонам самостійно прийняти рішення, що задовольнить всіх учасників [9].

Медіація є альтернативою судовій тяжбі, яка не просто здатна вирішити спір, але й спроможна викоринити правовий конфлікт, примирити сторін конфлікту. Погоджуємось з А.М. Мірошніченком, що слід відрізнити поняття «вирішення спору» від «правосуддя»; відмежувальною ознакою правосуддя є те, що при його здійсненні вирішення спору характеризується остаточністю і неможливістю оскарження прийнятого рішення до іншої системи органів [10].

Розглянемо основні ознаки, принципи і позитивні сторони медіації.

Медіація будується на принципах добровільності, конфіденційності, прозорості, прийнятності. До медіації звертають тоді, коли сторони хочуть заощадити час для вирішення спору, кошти, тоді, коли хочуть не нанести шкоди репутації, коли не впевнені щодо рішення, яке може ухвалити суд. Важливо, що медіація дає сторонам можливість впливати одна на одну таким чином, щоб діяти взаємовигідно і контролювати свої збитки. Позитивним є те, що в результаті застосування процедури медіації обидві конфліктуючі сторони почуваються переможцями, замість «один переможець і один переможений» у судових справах. Так, процедурно медіація забезпечує сторонам прийнятніші результати, ніж судовий розгляд справи, де можливе лише загострення конфлікту. Медіація дозволяє розглянути усі виміри спору, а не лише правовий вимір конфлікту.

Переваги медіації:

- забезпечує конфіденційність та прозорість процесу
- сторони конфлікту самостійно обирають медіатора
- застосовується на будь-якій стадії конфліктних відносин
- заощаджує час і кошти для вирішення конфлікту
- сторони мають можливість посилатися на будь-які обставини, які, на їх погляд, мають значення для вирішення спору

- сторони конфлікту можуть досягти компромісу, який задовольнить їх обох

- медіатор примиряє сторін конфлікту
- медіація не шкодить репутації конфлікуючих сторін
- відсутність необхідності змагальності для досягненні домовленості
- дозволяє мінімізувати емоційну напругу між сторонами і знайти найприйнятніший варіант вирішення спору

- більш висока ймовірність виконання рішення по процедурі медіації, адже сторони, які самостійно досягли згоди і виробили рішення більше мотивовані його виконувати

Варто відзначити, що при застосуванні процедури медіації не потрібно витратити зайвих коштів на так необхідні послуги адвоката, представництво інтересів, юридичний супровід процесу, підготовку процесуальних документів – позовних заяв, клопотань, скарг тощо.

Важливим є психологічний аспект медіації – він полягає у тому, щоб завдяки наданню можливості сторонам конфлікту сформулювати та висловити власні позиції та озвучити інтереси, розробити спільне рішення – вихід з конфліктної ситуації, який влаштує обох сторін. В цьому полягає принцип прийнятності сторонами спільного рішення.

Правове регулювання процедурою медіації в Україні відсутнє, однак практика її застосування є динамічною. Щороку зростає кількість сертифікованих медіаторів, правозахисників та адвокатів, які спеціалізуються та практикують у цій сфері. Вже давно існує потреба розроблення і прийняття окремого закону, який був би достатньо гнучким, щоб забезпечити автономність процедури та задоволеність сторін. Так, у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про медіацію», № 7481 від 17.12.2010 року, однак згодом його відкликано.

Відмітимо, що у Росії набув чинності Закон «Про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (процедурі медіації)» від 30.01.2011 року [11]. Російським законом для сторін передбачена

можливість укласти спеціальну угоду про застосування процедури медіації та протягом обумовленого терміну зобов'язатися не звертатися до суду для вирішення спору, який виник або може виникнути між сторонами. Найчастіше це робиться у самих договорах, які надалі можуть стати предметом відповідного конфлікту. Процедура медіації може бути застосована при виникненні спору як до звернення до суду або третейського суду, так і після початку судового розгляду або третейського розгляду, в тому числі за пропозицією судді або третейського судді.

Достатньо нова для України процедура медіації вже тривалий час широко та досить успішно застосовується в інших країнах світу. Міжнародні стандарти медіаційної процедури закріплені у ряді документів, таких як Європейський кодекс поведінки медіатора [12]. Варта увага Рекомендація КМ державам-членам Rec(2002)10 від 18.09.2002 року про медіацію у цивільних справах керівні принципи стосовно медіації, яких держави – члени РЄ повинні дотримуватися. Комітет міністрів Ради Європи заохочує держави-члени запроваджувати медіацію в цивільних справах у найбільш зручний для них спосіб як в публічному, так і в державному секторі, базуючись на принципах того, що медіація за вибором кожної окремої держави може застосовуватись у судовому так і позасудовому порядку [13].

Відзначимо також наявність окремого міжнародного документу, регулюючого процедуру медіації у цивільних та комерційних справах – це Директива № 2008/52/ЕС Європейського парламенту и Совета о некоторых аспектах посредничества (медиации) в гражданских и коммерческих делах [14]. Директива є обов'язковим до виконання актом в аспекті досягнення конкретного результату, при цьому держави-члени ЄС мають право обирати форму та спосіб її імплементації з врахуванням особливостей національної правової системи та правових традицій.

На наш погляд, терміновому врегулюванню підлягають не правові норми, якими керуються при вирішенні конфліктів юрисдикційні органи, а ті земельні матеріальні та земельні процесуальні норми, які породжують земельні

конфлікти і призводять до збільшення судових земельних спорів. Також впровадження у правову культуру правових звичаїв позасудового вирішення земельних спорів здатне не лише ефективно примиряти конфліктуючих сторін, але й стати початком реформування судочинства.

Видається, що проблема постійного збільшення кількості правових конфліктів не може бути розв'язана повністю та одномоментно. Зменшення їх кількості може бути досягнуте через стимулювання збільшення позасудових практик примирення сторін та поширення позитивного досвіду застосування процедури медіації. Суспільство отримає значні зиски від існування дієвої системи позасудового правосуддя: від розвантаження судових органів, до зменшення соціальної напруги у соціумі.

Список використаної літератури

1. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Лейба Людмила Василівна ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 18 с.
2. Земельне право : підруч. / за ред. В. І. Семчика і П. Ф. Кулиничка. — К.: Ін Юре, 2001. — С. 236.
3. Шемшученко Ю. С. Земельні спори / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. — К., 1999. — Т. 2. — С. 590—591.
4. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях/М.В.Шульга.—Х.:Консум,1998.—С.185—187.
5. Конфліктологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів юридичних спеціальностей/ За ред. Л.М. Герасіної та М.І.Панова. — Харків: Право, 2002. — 256 с.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>

7. Соціологічні дослідження: залучення громадянського суспільства до реформування судової системи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fair.org.ua/index.php/index/library/7/work/5>
8. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2012 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.court.gov.ua/sudova_statystyka/22012/
9. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. [за ред за ред. В. В. Комарова]. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
10. Мірошниченко А. М. Земельне право України : [навч. посібник] / Мірошниченко А. М. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с. – («Бібліотека Української школи законотворчості»).
11. Федеральный закон Российской Федерации «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27 июля 2010 г. № 193-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duma.consultant.ru/page.aspx?1292587>
12. European Code of Conduct for Mediators http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf
13. Рекомендація КМ державам-членам Rec(2002)10 від 18.09.2002 р. про медіацію у цивільних справах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568851&Site=CM](http://https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568851&Site=CM)
14. Директива № 2008/52/ЕС Европейского парламента и Совета о некоторых аспектах посредничества (медиации) в гражданских и коммерческих делах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95/print1360076786101958